

EGY 17. SZÁZADI ÉRTELMISÉGI PÁLYA
GREGORIO LETI *TÖRTÉNELMI ÉS POLITIKAI CEREMÓNIA* CÍMŰ MŰVÉNEK
KORABELI JELENTŐSÉGE ÉS HELYE AZ ÍRÓ ÉLETMŰVÉBEN

PhD disszertáció

Farkis Tímea

T É Z I S E K

Témavezető:

Dr. Sashalmi Endre

PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
Középkori és koraujkori Történelmi Program
Kárpát-medence és szomszédos birodalmak 600 és 1700 között

1. A doktori értekezés szempontjai és célkitűzései

Gregorio Leti (1630-1701) 1679-ban elítélték Genf városában. Többek közt, azzal is vádolták, hogy történészhez méltatlan, téves megállapításokat tett. Többszöri meghallgatás után a távozás mellett döntött és útra kelt az őt szakmai korrektségében megkérdőjelező vádlók városából. Gregorio Leti, egy olyan, korábban megbecsült és elismert író volt, aki ismerte korának intellektuális problémáit, Európa különböző államformáit, az információszerezés írott és íratlan szabályait, az információkkal való üzletelésben, a nyílt és a „suttogó” propagandában rejlő óriási lehetőségeket.

Az 1685-ben kiadott *Történelmi és politikai ceremónia* című művének bevezetőjében az akkor 55 éves szerző, aki ekkorra már számtalan meghurcoltatáson esett át, tisztában volt azzal, hogy az *írás* (Lo scrivere), és az *írás mestersége/művészete* (l'arte dello scrivere) rendkívül veszélyes. Ennek ellenére vállalta a kockázatot, a majdani kritikát, s korábbi műveinek szellemétől eltérő jellegű, szintetizáló, átfogó történelmi, számos esetben jogi kérdéseket is tárgyaló könyv megírására szánta el magát. A toll kalandora e szintézisnek tekinthető művében a „nagy elődök”-től származó információkat igyekezett beépíteni, rendszerezni, s így megalkotni egy olyan didaktikus szemléletű értekezést, amelyet az értelmiségi lét, az értelmiségi pálya csúcsán elhelyezkedő követeknek szánt. Ám nemcsak egy egyszerű értekezésről van szó, mely a korszak íróinak kedvelt műfaja volt, és nem is a Leti által hosszú időn keresztül gyakorolt paszkvinaták sorába illeszthető be. Leti sokkal mélyebb, átfogóbb tudásról tett tanúbizonyságot: átlátta az európai államok rendszerét, érezte és értette a kormányzatok különbségeit, mert tapasztalatai révén aktív résztvevőjévé vált különböző országok politikai életének, történéseinek. Tudta, hogy egy állam követének jogaiból, személyének a különböző szertartásokon való elhelyezkedéséből messzemenő következtetéseket lehet levonni: meg lehet állapítani az európai államok hierarchiáját, egymáshoz való viszonyát, azok kormányzatát demonstrálni lehet. A kormányok, uralkodók közvetlen közelében élő Leti írói tevékenysége révén ekkorra már olyan széles olvasói réteghez ért el, hogy a korszak egyik legolvasottabb, legsikeresebb, de egyben legellentmondásosabban megítélt szerzőjének lehet tekinteni.

Leti magát történésznek nevezte. „Feketelistára” került művei keresettek voltak, az eladott példányszámtól függött egzisztenciája. Vagabond élete bizonyítja, hogy nem akarta elkötelezni magát kizárólag egy állam, kormányzat, politikai berendezkedés mellett. A *Történelmi és politikai ceremónia* című műve egy szűkebb réteget célzott meg, mert

különböző országok történetéről, jogairól, államformájáról értekezett, jogról, szuverenitásról, természetjogról írt. A téma, jellegénél fogva képzetesebb olvasókat feltételezett. 1685-ben valószínűleg már megtehetette, hogy ismertségét kihasználva, népszerűségére támaszkodva, komolyabb terepen próbálja ki magát, és történészként is megmérettessen. Bár ezzel kockáztatta azt, hogy kevesebb olvasóhoz jut el, bizonytalanná vált a könyv eladásából származó bevétele is. Mégis megtette ezt a lépést, hiszen, ha a 17. században valaki, akkor Gregorio Leti volt az, aki a könyvpiac minden rezdülését ismerte.

Számos kérdés merül fel Leti személyével és munkáival kapcsolatban. Üzletember volt-e, vagy valóban egy igen alapos, szerteágazó ismeretekkel rendelkező tudós ember? Az ő életútja egy átlagos 17. századi értelmiségi pálya? A műben kifejtett szuverenitás-elmélet, a gyakran használt *államérdek*, *politika* kifejezések, és a diplomáciai gyakorlat leírása, hogyan illeszkedik a korszak más politikai tárgyú írásai közé?

Az *államrezon-államérdek-politika* terminusok a 16. századtól kezdve meghatározó fogalmi a politikatudománnyal, a politikaelmélettel foglalkozó írásoknak. Disszertációmban arra igyekeztem rámutatni, hogy Leti általam vizsgált művében ezek a kifejezések miképpen jelentek meg, milyen változásokon mentek keresztül, milyen tartalommal bővültek a különböző történeti kontextusban.

Gregorio Leti írói pályafutása, termékenysége megkövetelte a nyomtatás elterjedésének köszönhető változások rövid ismertetését is.

Amikor Genf városában eljárást indítottak Leti ellen, a felhozott vádak között az egyik legsúlyosabb a következő volt: „történészként súlyosan elhibázott megállapításokat tett, megsértette azokat a szabályokat, amelyeket minden történésznek be kell tartani írás közben.”¹ A dokumentum jelentősége abban áll, hogy itt Gregorio Letit egyértelműen történésznek nevezték, s mint ilyet felelősségre vonhatónak tartották a szavahihetőség és objektivitás elve alapján. Életének genfi szakasza tehát kitüntetett figyelmet érdemel, mivel személyével kapcsolatban ott merült fel a történetírói hitelesség dilemmája. Ez magyarázza dolgozatunk azon fejezetét, amely a történészi-történetírói hitelesség kérdésével foglalkozik. A genfi perben Letit machiavellista nézetei miatt is elmarasztalták. Éppen ezért, disszertációnk remélhetőleg a Machiavelli – recepció évszázadokat felölelő témájához is adalékot szolgál.

Továbbá, tekintettel arra, hogy Magyarországon és még külföldön is hiányosak azok a tanulmányok, amelyek műveire és kiterjedt kapcsolataira vonatkoznak, úgy gondolom, hogy a

---

¹BARCIA (1987) 73.

dolgozat hozzájárul ahhoz, hogy Gregorio Leti, és műveit Magyarországon jobban megismerjék a korszakkal foglalkozó kutatók. Minthogy Gregorio Leti személyéről és munkásságáról magyar nyelven meglehetősen kevés információ áll rendelkezésünkre, ezért az író életének legfontosabb állomásait is bemutatam, valamint röviden ismertettem műveit.

A 16-17. század fordulóján – nagyon lassan, ám annál feltartóztatlanabban – elindult egy folyamat, melynek végén létrejött egy olyan értelmiségi réteg, mely mobilitásának következtében, megélhetését, függetlenségét biztosítandó, leszakadt az őt szoros ellenőrzése alatt tartó megrendelőről – sok esetben magáról az uralkodóról – és, mint Leti, igyekezett anyagi biztonságát műveinek publikálásából megteremteni. Ennek a pamfletíró rétegnek már nem voltak skrupulusai, erkölcsi kérdések sem nagyon izgatták, oda ment, ahol szolgálatára igényt tartottak és busásan megfizették ezért. Oda ment, ahol a legkevesebb akadállyal kellett megküzdenie azért, hogy minél többet publikálhasson.

Arra a kérdésre, hogy, mit értünk – például Leti esetében – szolgálaton és miként változott az értelmiség szolgáltatása a hatalom irányába abban az időszakban, melyben műveit írta s publikálta, elsősorban kalandos, eseménydús életének bemutatása ad választ.

Azért, hogy az előzőek során megfogalmazott kérdésekre választ kapjunk, szükséges volt dolgozatomban – ha csak vázlatosan is – áttekinteni elsősorban az itáliai értelmiség, mint társadalmi réteg megítélését, valamint viszonyukat ahhoz a hatalomhoz, amelyről pozitívan vagy éppen negatív hangvételben nyilatkoztak. A szakirodalom meglehetősen mostohán bánt Gregorio Letivel, azért is, mivel elsősorban olyan műveit tartotta számon, amelyeken keresztül valóban egy *poligráf* író alakja bontakozik ki. Szembeötlő ellentmondás feszül az író önértékelése és az utókor megítélése között. A *Történelmi és politikai ceremónia* című könyvének elején az író arcképe is látható, a következő aláírással: Gregorio Leti, történész.

Személye megosztó, ambivalens. A dolgozat annak a kérdésnek az eldöntését is igyekszik megkönnyíteni, mely szerint: Gregorio Leti grafomán író volt-e egyszerűen, vagy történészként, politikai íróként is figyelembe veheti a szakirodalom?

Gregorio Leti tevékenységének és a *Történelmi és politikai ceremónia* (*Cerimoniale historico e politico*) című művének elemzése során azokra a kérdésekre is igyekeztem megkeresni a választ kapni, hogy ő tudatosan vállalta-e a hatalomról alkotott véleményét? Egzisztenciális helyzete mennyire engedte őt szabadon gondolkodni? Tudatos volt-e részéről azon szempontok kiválasztása, melyek mentén haladva rögzítette kora eseményeit, személyes megfigyeléseinek papírra vetésekor volt-e valami koncepciója?

A szuverenitásról, a természetjogról, a népek jogáról, az öröklés kérdéséről, a keresztény és más vallásokról kialakított véleménye azt sugallják a korabeli és a jelenkor

olvasóinak egyaránt, hogy Leti személyének megítélésében, túl kell lépni a szakirodalom eddigi felfogásához képest.

Arra a kérdésre, hogy Letit mennyire befolyásolta az adott államhoz, a hatalmi elithez fűződő viszonya, nem könnyű válaszolni.

Azzal a soha nem titkolt céllal írt Gregorio Leti is fáradhatatlanul, hogy minél szélesebb olvasói réteghez jussanak el művei, pamfletjei, s mint ismeretes, a hetilapok, a röplapok, illetve röpiratok és pamfletek egyre inkább a közvélemény kegyeit keresték.

Az utóbbi időben, éppen paszkvillus műveinek nagy száma miatt került a kutatók figyelmének központjába, hiszen az 17. századi itáliai írók közül Leti munkássága kiemelkedőnek tekinthető. Az erre irányuló kutatások pedig még nem kezelték megfelelően Leti tevékenységét, holott éppen ő lehetne ennek a korszaknak a kulcsa. A Danilo Romei által szerkesztett internetes adatbázis célja pontosan az, hogy a kutatók számára hozzáférhetőbbé tegyék e hatalmas életművet, valamint az, hogy komoly elemzések születhessenek róla.

A 17. században ő a legtermékenyebb itáliai szerző: az ő műveiből adtak el a legtöbbet, az ő műveit fordították le a legtöbb európai nyelvre, ő publikált a legtöbbet. Negyven év leforgása alatt 80 mű köthető a nevéhez, még akkor is, ha néha, mint láttuk Parenti művében, nehéz pontosan meghatározni szerzőségét. „Ma azt mondanánk rá, hogy kommunikációs zseni volt.”² Itáliai és külföldi uralkodók „informátora” lett, de nem a szó negatív értelmében. Nem volt kém, akkor sem, ha rágalmozói, irigyei ezt sokszor a szemére vetették. Az őt megbízó köztársaságok, uralkodók egyszerűen Letire bízták „imazsuk” ápolását. Velence, a toszkán nagyherceg, a savoyai herceg, maga Franciaország királya is megbíztak benne, legalábbis ezt a feladatot illetően. Leti Európa-szerte ismert volt, jóindulata aranyat ért, neki is és megbízójának is.

Az eddig felvázolt gondolati egységek keretén belül tehát a kozmopolita Leti személyét és elsősorban történeti-politikai szintézisét, az európai államokról alkotott véleményét igyekeztem bemutatni, a Magyarországon alig ismert *Történelmi és politikai ceremónia* című művének – melyet minden ország követének szánt – elemzésén keresztül. Céлом az volt, hogy Gregorio Leti egyik, talán legjelentősebb munkájának elemzésével elhelyezzem az írókat az európai értelmiség és a politikai gondolkodók közé.

Leti életútjának áttekintését publikációinak kronológiai felsorolásával lehetett a legjobban érzékeltetni, mivel ezek szorosán kapcsolódnak ahhoz a környezethez, amelyben születtek, s melyek sikerei vagy éppen az általuk keltett botrány, a szerző életének alakulását alapvetően

---

²ROMEI (2006)

befolyásolták. Az író tollából származó életrajzi adatok is színesítik a róla kialakítható képet, amiket persze fenntartásokkal kell kezelni, hiszen számos esetben bebizonyosodott, hogy ezek nem mindig fedték a valóságot.

A piac igényeinek kielégítése volt Leti célja, annak ellenére, hogy a cenzúra igyekezett megakadályozni a szerző műveinek kinyomtatását és terjesztését. Gregorio Leti mozgalmas, időnként botrányoktól sem mentes élete, évszázadokon keresztül tartó, elhúzódó vitákat kiváltó írásai nem könnyítik meg az utókor kutatóinak döntését arra nézve, hogy valóban objektív képet kaphassunk életművéről.

A dolgozat elején megfogalmazott elmélet szerint Gregorio Leti történelmi elhivatottsággal írta műveit. Leti műveinek jelentős része foglalkozik Európa különböző államformáival, azok mechanizmusának ismertetésével. Világosan látszik az író céltudatossága. Nem kizárólag egy szűk társadalmi rétegnek írt, hanem határozottan szélesebb olvasótáborhoz szól. Azért, hogy olvasottságát biztosítsa, egyértelmű, mai szóhasználattal élve, marketingfogásokkal élt. Ezek között az európai olvasóközönség 17. században erősen átalakult szokásai, elvárásai határozták meg a Leti által választott irányt. A dolgozat további fejezetei azt igyekeztek bebizonyítani, hogy mindemellett mégis a történelmi szemlélet, a rendszerben való gondolkodásmód, az elképesztő méretű tudásanyag közlése jellemzi legjobban Gregorio Letit. Ahhoz, hogy a történelmi hitelesség kérdését az ő esetében el lehessen dönteni, több évig tartó kutatómunkára lenne még szükség, hiszen elképesztő mennyiségű könyvet hagyott az utókorra. A dolgozat csupán arra tett kísérletet, hogy az itáliai kutatók figyelmén kívül eső *Történelmi és politikai ceremónia* című művét elemezze, mivel ez az értekezés áll legközelebb a történelmi babérokra törekvő íróhoz, témáját, tartalmát tekintve. E művében Gregorio Leti nem tett mást, mint tanulmányozta a történelmet, Európa államainak történetét, gyakorlati politikai célzattal. A történész hitelességének dilemmája évszázadokon keresztül komoly viták tárgyát képezte, s az erről folytatott diskurzus napjainkig tart. Természetesen nem lehetett feladatunk, hogy ezt a problémakört lépésről lépésre feltárjuk, mindazonáltal Leti személyéről, munkáinak hitelességéről folyó vita indokoltta tette, hogy dolgozatunkban röviden érintsük ennek a diskurzusnak néhány kardinális pontját.

Tekintettel arra a tényre, hogy Gregorio Letivel szemben – ahogy azt a dokumentumok is bizonyítják –, felmerült az a vád, miszerint historikusként inkorrekt módon viselkedett, valótlan dolgokat állítva, mindenképpen tisztázni kell esetében a megbízhatóság problémáját, hiszen hitelessége vagy hiteltelensége alapvetően meghatározta és a jövőben is meg fogja határozni a róla és műveiről kialakult képet.

Leti mindent megtett annak érdekében, hogy a számára és munkájához fontos információkat beszerezze. Erről műveiben számtalanszor tett tanúbizonyságot. A *Történelmi és politikai ceremónia* című művében minden bizonnyal a szerző céltudatosságának bizonyítéka az a fejezet, amelyben, mint látni fogjuk, részletesen felsorolta azokat a személyeket, akiknek munkáira is hivatkozott. Továbbá a könyv lapjainak széljegyzetei is azt a képet erősítik meg az olvasóban, hogy számtalan esetben fordult a szerző az ismert, jeles elődök gondolataihoz.

A dolgozat további fejezetei arra is igyekeznek útmutatót adni, hogy Gregorio Leti az időnként pejoratív értelemben használt *poligráf*, *grafomán* jelzőktől hogyan „tehermentesítsük”, s minden kétséget kizáróan, történészek is nevezhessük.

Ahhoz, hogy Gregorio Leti személyét, motivációit, társadalmi státusából eredő dilemmáit, és nem utolsósorban műveit megértsük, szükséges volt vázlatosan áttekinteni annak a közegnek a historiográfiáját, amelyhez tartozott, és amelyből később önként kilépett.

Gregorio Leti megítélésében tehát sokat segít az, ha elsősorban az itáliai értelmiség társadalmi helyzetét megismerjük. Hogyan is jutott el Leti oda, hogy az „ideális” követ személyét, tevékenységét, felkészültségét leírja? Ehhez feltétlenül meg kellett vizsgálni, azt az elsősorban Itáliában kialakuló ideálkereső attitűdöt, melyből az író minden bizonnyal sokat merített.

Az ideális (ideale), a tökéletes (perfitto), a példaértékű (esemplare) keresése a 16-17. század politikai, intellektuális diskurzusainak, vitáinak, irodalmi műveinek állandó témája. Természetesen nemcsak az Itáliai - félsziget értelmiségi rétegének kiemelkedő alakjai járultak hozzá ehhez a társadalmi élet számos területét érintő problematikának az elemzéséhez, hanem megállapítható, hogy az európai államok jelentős részében ez a fajta attitűd tetten érhető.

A politikai diskurzusok esetében az állam, az államigazgatásban részt vevő elemek, a különböző rendszerek bemutatása és értékelése foglalja el a központi helyet. Benedictus Spinoza például az arisztokratikus államforma kifejtésénél eljutott az alkotmányeszmé gondolatának csírájához. Természetesen ő a németalföldi viszonyokból indult ki, ám gondolatai összességében mintát szolgáltathattak bármilyen államnak.

Gregorio Leti *Történelmi és politikai ceremónia* című könyvének előzményeit mégis egy olyan hagyomány keretein belül kell keresni, mely elsősorban az itáliai politikai elemzéseket jellemzi. Az ideális államforma, az ideális fejedelem (uralkodó), az ideális titkár, az ideális udvar - udvaronc körülírása az itáliai értelmiség legkülönbözőbb státuszú tagjait foglalkoztatta. Gregorio Leti viszont nem kizárólag egy politikai hatalom „kommunikációs szakembere” volt már, mint korábban Castiglione vagy Machiavelli, hanem egy sokkal

bonyolultabb politikai képleten belül kereste meg ezzel és a többi írásával is a hallgatóságot. Nemcsak az udvar(ok) népéhez szólt, nemcsak egy fejedelemnek adott megszívlelendő jó tanácsokat, nemcsak egy szűk kör tagjaihoz intézte szavait, hanem Európa országainak olvasóközönségét kívánta meghódítani, s egyben tájékoztatni. Természetesen abban az időszakban, amikor Leti olvasóit megszólította és kielégítette kíváncsiságukat, mind a nyomtatás, mind az olvasók tájékozottsága egészen más volt, mint a korábbi századokban. Gregorio Leti sokkal inkább a könyvpiac apró rezdüléseinek, mint egy fejedelem, vagy mecénás kénye-kedvének volt kitéve. Állandóan mérlegelnie kellett a teljes anyagi, erkölcsi kiszolgáltatottság és saját szólásszabadságának kérdését.

Dolgozatomban tehát azt igyekeztem bebizonyítani, hogy Gregorio Leti műve egyrészt a szinte évszázadokon keresztül ívelő „ideálkereső folyamatba” illeszthető, másrészt pedig egy másik nem kevésbé jelentős, az európai államelméleti diskurzus és a követ személyéről szóló traktátusirodalom keretein belül helyezhető el. A könyv az ideális követ személyi felkészültségét, az általa betöltött hivatal jelentőségét hivatott bemutatni, és nem utolsósorban segíteni. Éppen ezért a kézikönyv sorra veszi Európa különböző államainak történelmét, hogy a már beiktatott és a leendő követek munkáját segítse, tudásukat elmélyítse.

Leti műve nemcsak diplomáciatörténeti szempontból jelentős, hanem az európai és itáliai politikai írások folytatásának tekinthető. Könyve a jog, a nemzetközi jog, az uralkodás jogi kérdéseit is érinti. Gregorio Leti műveinek jelentőségét nem lehet lebecsülni, mivel olvasottsága minden bizonnyal felülmúlta kortársaiét. Egyre többen gondolták úgy, hogy értik, érteni és megismerni akarják a politikai színpad szereplőinek motivációit, és nem kis erőfeszítésükbe telt, hogy megfelelő tájékozottságra szert tegyenek. Éppen ezért a diplomáciai testületek tagjai, jelentéseiknek összeállítása során, az államérdekek doktrínájának természetes felfedezőjévé váltak, és érthető így az is, hogy Machiavellitől kezdve, Baldassar Castiglionén keresztül, Gregorio Letiig, mindenki, aki valamilyen diplomáciai megbízás révén, betekintést nyert az állam ügyeibe, miért tért ki részletesen a különböző kormányzati formák elemzésére, azok hagyományainak ismertetésére.

Mivel Gregorio Leti műve, mely dolgozatunk elemzésének tárgya, egy olyan időszakban keletkezett (1685), amely meghatározó volt az európai államrendszer kialakulásának történetében, szükségesnek tartottam vázlatosan áttekinteni annak fejlődését és legfontosabb állomásait. Európa történetének rendkívül mozgalmas időszaka volt ez, melyben új politikai terminusokkal találkozhatunk, illetve a kormányzati rendszereket leíró fogalmak új, vagy módosult tartalommal töltődtek meg. A 16. századtól kezdve a háborúk kérdését is más megközelítésben tárgyalták. A 16. században, a követi hivatást inkább modern

értelemben vett technikai-politikai funkciót ellátó tevékenységi kör jellemezte. Később, egyre világosabban körvonalazódott, hogy a követ a hivatali apparátus funkcionáriusává vált. A követekről szóló traktátusi irodalmat úgy is lehet értelmezni, mint az államrezonról szóló folyamatos reflektálást.

Leti művében az ideális követ személyével kapcsolatos elvárások fogalmazódtak meg elsősorban, majd ezt európai dimenzióba helyezve kerültek bemutatásra az egyes államrendszerek. Leti művének elemzésével szándékomban állt megerősíteni azt a tényt, hogy a 17. században a diplomáciai értekezéseknek legalább olyan jelentőséget kell tulajdonítani, mint az államrezon irodalomnak.

Gregorio Leti, olyan hivatalok, titulusok definiálására is vállalkozott, amelyek az állam működésében kitüntetett figyelmet igényeltek. Ezért azt igyekeztem bemutatni, hogy megfigyeléseinek papírra vetésekor azon európai politikai gondolkodók sorába lépett, akik a különböző államformák ismertetése és az államérdekek elemzése során a természetjog, a népek joga összetett problematikájával is szembesültek. Az a tény, hogy Leti, például az immunitás kérdéskörével foglalkozva eljutott az államérdek, mint politikai terminus használatáig, arra engedí következtetni az utókor olvasóit, elemzőit, hogy személyében valóban meglássuk a politikai gondolkodót is.

Jelen dolgozatnak nem volt célja, hogy részletesen, lépésről lépésre végigkísérje Letit az összes állam bemutatása során, mindazonáltal igyekezett, a szerző által követett logika mentén haladva, ha vázlatosan is áttekinteni a műben megfogalmazott legfontosabb vezérfonalakat. Ezek pedig a jog, a szuverenitás kérdése, valamint a női öröklés problematikája. Természetesen, ahhoz, hogy Leti álláspontját elhelyezhessük az európai politikai gondolkodók véleménye közé, szükséges volt először magának az európai politikai gondolkodásnak legfontosabb állomásait áttekinteni. Dolgozatomban Leti könyvének azon részeit ismertettem és elemeztem, amelyekben az író általában a kormányzási formákról szólt, és megkerestem azokat a kapcsolódási pontokat, amelyeken keresztül Leti a kor államelméleti diskurzusaihoz kapcsolódott.

A politikai vita Machiavellitől kezdve az állam funkcióira és mindenekelőtt az állam etikájára koncentrált, azért, hogy igazolja, vagy éppen negálja a politikai hatalom új formáit. A dolgozat által felvetett problémák között az egyik legfontosabb az, hogy Gregorio Letiről bebizonyítsuk, hogy a szakirodalom személyét, írói tevékenységét eddig méltatlanul kedvezőtlen fényben világította meg. Az élete első szakaszaiban még pamfletíró Leti, az évek múlásával minden bizonnyal tapasztalatai, élményei, valamint folyamatos tanulás révén jutott

el azon művei publikálásáig, amelyekből már egy érettebben, komolyabban gondolkodó, a jog, a politika iránt érdeklődő szerző pályája bontakozik ki előttünk.

A korszak egyik legfontosabb kérdése a szuverenitás problematikája volt. A feladat, amit Leti magára vállalt, nem volt egyszerű. Szuverenitásról beszélni, írni olaszul meglehetősen nehéznek bizonyulhatott, bár – mint, ahogy látni fogjuk – mindent megtett annak érdekében, hogy világosan, érthetően körbeírja ezt a fogalmat. A szuverenitás a 16-17. század óta létrejövő, területileg rögzült európai monarchikus, majd nemzetivé váló államok, elsősorban a nagyhatalmak jellemzője. Éppen ezért például Németországban a szuverenitás koncepciója és a szó is homályos volt a 18. századig.

Dolgozatomban ismertettem Gregorio Leti által felvázolt szuverenitáselméletet, amely jól illeszthető a 16-17. század során született elemzések sorába.

Összegezve megállapítható, hogy Leti – ha nem is a legnagyobb formátumú politikai teoretikusa volt korának – mindenképpen jelentős gyakorlati, politikai művel gazdagította a kor irodalmát. Legnagyobb érdeme az volt, hogy olvasottsága felülmúlta kortársaiét. Ez elsősorban könnyed stílusának, és szenzációkkal szolgáló informátorainak, és természetesen kiváló üzleti érzékének volt köszönhető. Műveinek nyelvezete érthető, könnyed volt, ezáltal olvasói tábora a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből tevődött össze. A *Történelmi és politikai ceremónia* című művében összefoglalta mindazt, ami a kor politikai eseményeinek megértéséhez szükségeltetett.

Különösen a dolgozat által elemzett részek bizonyítják azt, hogy az olvasók érdeklődése a politika, a diplomácia, a hatalomgyakorlási technikák iránt valóban nagy volt, különben Leti egészen egyszerűen nem írt volna ezekről, hiszen könyvét mindenképpen el kellett adnia.

Igaz, hogy az abszolút monarchia, mint ismeretes, mintaállama nem Franciaország volt, hanem Dánia, ám Leti ismerte a fent nevezett államok belső mechanizmusát, melyekben az abszolutizmus jegyeit vélte felfedezni. Tudatosan használta művében a *monarchia assoluta* kifejezést.

Leti nem írt le semmilyen új elméletet, nem vezetett be új terminust az államelméleti diskurzusokba, mint Bodin, egyszerűen csak egy összegzést adott ahhoz, hogy a korabeli olvasók jártasságra tegyenek szert a diplomácia világában. Ám a diplomácia mechanizmusának tárgyalásakor elkerülhetetlen volt a jogi terminusok, jogfilozófiai elméletek tisztázása. Hiszen ő is, éppen úgy, ahogy a kor teoretikusai „amikor az uralkodó

abszolút hatalmáról értekeztek, akkor a jogfilozófia segítségével magáról a jogrendszerről tettek megállapításokat.”³

A dolgozatban Gregorio Letitől idézett gondolatokat mindvégig saját fordításomban közlöm.

2. A felhasznált források

A dolgozat legfontosabb forrása Gregorio Leti, *Cerimoniale historico e politico*. (1685) című műve volt, melynek a következő a felépítése:

Az első kötet négy könyvből áll, terjedelme 624 oldal. Ennek első könyve rendkívül fontos, mivel Leti ezt tartotta tulajdonképpen az egész mű bevezetésének. Ismerteti a könyv keletkezésének körülményeit. Tapasztalataira hivatkozva tárja az olvasó elé, a könyvben elemzésre kerülő problémákat. A második könyv egyfajta kronológiai áttekintéssel kezdődik, amelyben Leti Ádám teremtésétől Dávid történetig beszéli el a legfontosabb történelmi eseményeket, mindenki okulására. A harmadik könyv folytatja az események bemutatását az Exodusig. A negyedikben a „világ ötödik korszakát” ismerteti, amely Leti szerint Krisztus születéséig tartott.

A második kötetet, mely nyolc könyvből áll és terjedelme 672 oldal, a Velencei Köztársaságnak dedikálta. Ebben a kötetben Leti az univerzum összes fejedelemségét és királyságát mutatja be, amelyek az oszmán birodalom keletkezéséig léteztek. Ismerteti a legfontosabb eretnekmozgalmakat, szektákat, az egyházi állam jelentős konklávéit, zsinatait. A dolgozat a kötet ötödik, és a hatodik fejezetében található – a pápa világi hatalmát érintő – megállapításokat is elemzi a továbbiakban.

A harmadik kötet hét könyvből áll (648 oldal), és Brandenburgi Frigyes Vilmosnak szánta Leti. 730-1515-ig tekinti át Európa államainak történelmi eseményeit. Ír a szerzetesrendekről, lovagrendekről, különböző egyházi méltóságokról, azok öltözetéről.

A negyedik kötet kilenc könyvből áll (792 oldal), és Leti D'Avaux grófnak, követ úrnak ajánlotta. Európa történetének áttekintését nyújtja, 1515-1680-ig. A kilencedik részben olvashatjuk azoknak a szerzőknek az életét és műveiknek bemutatását, amelyeket minden bizonnyal Leti műve megírása során használt.

Az ötödik kötet hét könyvből (786 oldal) áll, a szerző művének ezt a részét Amszterdam városa és köztársasága polgármestereinek ajánlotta. E kötet könyvei, Európa államainak földrajzi, gazdasági helyzetét mutatják be. Itáliára vonatkozó megállapításait,

---

³KISS-RADÓ-SASHALMI (2006) 23.

statisztikai adatait a dolgozat ismertette. A kötet második könyvében olvashatjuk Leti gondolatait az egységes Itália megteremtésének szükségességéről. Leti itt emeli ki a Velencei Köztársaság jelentőségét, és elemzi annak politikai berendezkedését.

Az utolsó kötet nyolc könyvből áll (816 oldal), és a dedikáció a Kelet-Indiai Társaság igazgatóinak szól. Leti, művének utolsó kötetét szánta arra, hogy a kifejtse gondolatait az isteni és a természeti törvényekről, a női öröklésről, a szuverenitásról. A dolgozat az utolsó kötet harmadik könyvében megfogalmazott gondolatok elemzését tartalmazza, hiszen Leti itt értekezik részletesen arról, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelni annak a fejedelemnek, uralkodónak, aki követeket akar küldeni más államokba.

Az elemzés során felhasználtuk:

BODIN, Jean, *Az államról*. Gondolat, Budapest, 1987.

Baldassar CASTIGLIONE, *Il libro del Cortegiano*. a cura di Bruno MAIER, Torino Utet, 1955.

Baldassar CASTIGLIONE, *Az Udvari Ember*. Franklin-Társulat, Budapest, é.n.

Gaspare CONTARINI, *De Magistratibus et Republica Venetorum*, V, in Opera, Parigi, 1571, faksimile kiadás Farnborough, Gregg, 1986, (olasz fordítás Troppani.)

Gregorio LETI, *Il cerimoniale storico e politico*, Waesberg, Amsterdam, 1685.

Továbbá Gregorio Leti műveinek digitalizált változatát:

Regesto delle prime edizioni delle opere ginevrine di Gregorio Leti (con la collaborazione di Luca BATTISTI, Danilo ROMEI)

Tutte le opere di Nicolo MACHIAVELLI. Cittadino et segretario fiorentino, divise in V parti, et di nuovo con somma accuratezza ristampate. Al Santissimo et beatissimo padre signore nostro Clemente VII. M.C.L.

Niccoló MACHIAVELLI, *művei* I-II. kötet. Európa, 1978, Budapest. *Kisebb történelmi és politikai írások*. Fordította: Iványi Norbert. *Értekezés Firenze felfegyverkezésének módjáról*, 1978., Iványi N. , *Értekezés a firenzei seregről és a megszervezésére hozott rendelkezésekről*, 1978. (“*Discorso dell'ordinare lo Stato di Firenze alle armi*” (1506), “*Discorso sopra l'ordinanza e milizia fiorentina*” (1506)).

MACHIAVELLI, *A fejedelem*, Budapest, Franklin Társulat, 1906.

Aeneas Silvius PICCOLOMINI, *Pápa vagy zsinat? Válogatott levelek*. Magyar Helikon, 1980. Budapest.

Giorgio VASARI, *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete*. Magyar Helikon, 1978. Budapest. Bevezetőt írta Vayer Lajos (Le vite de' piú eccellenti Architetti, Pittori et Scultori Italiani da Cimabue insino a tempi nostri descritte in lingua Toscana da Giorgio Vasari Pittore Aretino, con una sua utile et necessaria. Introduzione a le vite loro. 1550.

3. A doktori értekezés felépítése

A dolgozat tatalmi vázlata:

- I. Gregorio Leti hazai és külföldi recepciója
  - II. Gregorio Leti élete és műveinek kronológiai áttekintése
  - III. A történelmi hitelesség – Gregorio Leti hitelessége
  - IV. Az itáliai értelmiség, mint társadalmi réteg historiográfiája
  - V. A Történelmi és politikai ceremónia című traktátus diplomáciatörténeti jelentősége
  - VI. Államrezon – államérdek
  - VII. Gregorio Leti és Magyarország
- Összegzés

4. A doktori értekezés új eredményei

A 17. században a diplomácia világának eseményeiről, a rangsorban bekövetkező változásokról, a különböző politikai, katonai eseményekről szóló tudósítások az átalakult olvasói igények információéhségét is kielégítették. A tájékozódás valamint a tájékozottság felértékelődött. Létrejött a tudósító újságok állandó publikuma. Nemcsak a diplomaták, hanem az olvasni tudó, művelt polgári és köznemesi réteg is egyre gyakrabban vásárolt újságot, könyvet.

Gregorio Leti életének legfontosabb állomásait áttekintve biztosan állíthatjuk, hogy nemcsak a véletlen játszott közre, amikor Genfből Párizsba, Párizsból Londonba, Londonból Amszterdamba tette át székhelyét. Pontosan tudta, hogy a követségek tulajdonképpen a

legfontosabb hírszerző központok. Mivel a követ és udvartartása nagy társadalmi életet éltek, a leggyorsabban információhoz jutni ezeken a rezidenciákon lehetett. A nyilvánosság pedig rendkívül érzékenyen reagált minden, elsősorban protokolláris téren tetten érhető változásra, amelyekről híreket kapott. Egy követ fogadásában történt módosulások még a politikailag kevésbé tájékozott olvasó számára is betekintést nyújtottak a politikai élet szövevényes területébe. Mivel az 1700-as évekre már létrejött és széles körben ismertté vált az, amit diplomáciai etikettnek nevezünk. A követ magatartását, fogadását rögzítő szertartások és illem együttese érdekes, különleges hírként jelenhetett meg a korabeli sajtóban, könyvekben. Ha bármilyen változás következett be a megszokott gyakorlatban, protokolláris eseményben, akkor ez a tény mégis valamilyen fontos következménnyel járt az érintett felek kapcsolatában, hiszen a protokollban történő változásban burkolt jelzéseket is lehetett közölni és nem utolsó sorban tudósítani. Leti könyve is pontosan a ceremóniák, a protokolláris események iránti nagy érdeklődés miatt, szinte megjelenésének pillanatában biztos sikerre számíthatott. Nem beszélve arról az egyáltalán nem elhanyagolható tényről, hogy ő már tulajdonképpen meghódította Európa különböző országában élő olvasóit. Ezek az olvasók pedig minden bizonnyal jól ismerték Letit, hiszen betiltott, indexen szereplő művei „hírhedségük” révén mindenhová eljutottak. A piac igényeit pedig folyamatosan ki kellett elégíteni. Olvasói száma feltehetően a negatív reklámnak köszönhetően is folyamatosan nőtt. Leti könyvében még mindig központi gondolat volt a ceremónia kérdése: „Nincs nehezebb dolog egy szertartáson, mint az uralkodók közötti elsőbbséget szabályozni, és nincs szükségesebb sem. (...) Amint megállapítatik az alárendeltség a rendben, megszűnnek a nehézségek.”⁴ A protokoll, a szertartások még mindig jelentős szerepet játszottak a diplomáciai kapcsolatokban, hiszen az államok közötti kommunikáció nem közvetlenül az uralkodók, hanem inkább az őket képviselő diplomatákon keresztül történt, akik megbízójuk távolléte miatt, legalábbis a szertartás szabályai szerint, magát az uralkodót, képviselték. Egyáltalán nem elhanyagolható tehát a protokolláris események vizsgálata, mivel minden állam hírneve, bizonyos értelemben meghatározza az államok közösségében elfoglalt helyét. Nem véletlen tehát, hogy Leti – a maga kevésbé akadémiai stílusában – hosszasan foglalkozik jogi terminusok definiálásával. Kénytelen volt a politikai élet, a diplomáciai protokoll bemutatása során érinteni a szuverenitás kérdését is. Ez elkerülhetetlen volt, hiszen az államok egymásközi viszonyának megértéséhez, el kellett mélyülnie a jogtudomány világában, nyelvezetében. Olvasói nyilvánvalóan nem minden esetben rendelkeztek kellő jogi felkészültséggel, történelmi

---

⁴LETI (1685). VI. 31.

ismeretekkel, de Leti többször is illette őket a „kíváncsi” és „politikai” jelzőkkel. Talán éppen ez a magyarázata olvasottságának. Híres volt és hírhedt.

Leti műve negyedik kötetének különlegessége abban áll, hogy viszonylag nagy terjedelemben, a teljes IX. fejezetben (725-792 oldal) sorolta fel azokat a jeles személyiségeket, akiknek műveit, tevékenységét kiemelkedőnek tartotta. Értelmiségi pályákat vázolt fel. Olyan egyéniségeket mutatott be röviden, akik e társadalmi státus minden nehézségét átélték, túlélték, és kapcsolatba kerülvén az éppen aktuális uralkodó réteggel, politikai elittel, a hatalommal, intellektuális tőkéjüket kamatoztatni tudták. Természetesen a kegyvesztett udvari író alakja is felmerül Leti beszámolójában. Ők Leti számára a példaképek és nyilvánvalóan a „forrást” is jelentették. Biztosan állíthatjuk, hogy nemcsak ismerte, hanem használta is Machiavelli, Bodin, Castiglione műveit. Az egységes Itália – képe, nem minden előzmény nélkül bontakozik ki Leti könyvében, hiszen bebizonyítottuk, hogy olvasta és értette Machiavellit, tudott a Velencei-mítosz keletkezéséről és ismerte a köztársaság működését, levelezésben állt fontos velencei személyekkel.

Az olvasók kíváncsiságának kielégítése, olvasótáborának szélesítése volt Leti célja és érdeke. A *Történelmi és politikai ceremónia* című könyvének címválasztása sem lehetett a puszta véletlen műve, mivel megjelentetésével azt is sugallta, hogy az olvasó betekintést nyerhet közeli, távoli uralkodók udvarának belső, intrikáktól sem mentes életébe. Az udvarban, az udvarból élő hivatalnokokról szóló információk iránt pedig egyre nagyobb volt a kereslet, s Leti nem tett mást, csak annyit, hogy a könyv címével még azokat az olvasókat is magához csalogatta, akik eddig esetleg megvetették őt, és mereven elzárkóztak könyvei olvasásától.

A 16– 17. század politikai helyzetének leírásakor fontos szerepet játszott a hatalmi egyensúly, mely alapvetően meghatározta az európai államok egymás közti viszonyát, rivalizálását. Leti, mint láttuk, ismerte a korszak eseményeinek háttérben zajló folyamatokat, a vallási és dinasztikus konfliktusokat a „bőrén” tapasztalta meg. Igaz, hogy a vallásos frazeológia, archaikus volta ellenére még Leti könyvében is megtalálható, ám az is szembeötlő, hogy bizonyos terminusokat a ráció oldaláról közelít meg. Számtalanszor fordul elő művében az *Európa* szó, mely a nemzetközi viszonyok racionális megközelítését jelenti.

A dolgozat azon fejezete, amely az európai diplomáciai traktátusirodalom fejlődését tekintette át, azt a célt szolgálta, hogy Leti művét is behelyezzük abba a folyamatba, amelyből eddig a szakirodalom, talán méltatlanul, kihagyta. Amikor Gregorio Letit az itáliai politikai gondolkodók sorába igyekszünk beilleszteni, a *Történelmi és politikai ceremónia* című műve mellett feltétlenül meg kell említeni az 1678-ban kiadott, *Boccalini Politikai mérleg* című

könyvét. Ennek nem szerzője, hanem csak szerkesztője Leti. A könyv elején található két levél. Az egyiket álnéven (Giorgio Terel) Gregorio Leti írta az olvasóknak, a másikat egy könyvkereskedő, Giovanni Hermano Widerhold Letinek. Számunkra több szempontból is fontos információkat tartalmaznak ezek a levelek. Leti az olvasót két jelzővel is ellátta. Kíváncsi (*curioso*) és politikai (*politico*) olvasóknak szólt a dedikáció, amelyekből mindenesetre megtudhatjuk, hogy Leti immár a politikai információk iránt érdeklődő, nyitott, sőt politikailag elegendő információval rendelkező, képzetesebb olvasók figyelmét, kegyét akarta megnyerni. Mivel ez a könyv tulajdonképpen Traiano Boccalini Tacitus műveiről szóló kommentárjait tartalmazza, feltehetően az a réteg – amelyet Leti és a kiadó megcélzott a könyv megjelentetésével – ismerte, akár felületesen is, mind Tacitus, mind Traiano Boccalini műveit.

A követ személyéről szóló traktátusirodalom fejlődése két irányban követhető. Egyrészt etikai-politikai, másrészt jogi vonalon követhető nyomon a kötelességüket, funkciójukat, hatalmukat, immunitásukat érintő reflexiók. Ezek az elmélekedések pedig szükségszerűen tárgyalták a követ személyén túl, magának a követségnek a jogi állását, illetve annak pontos körbeírását, meghatározását. Ez nemcsak a diplomáciai kapcsolatok jogi-intézményi megszilárdulásának folyamatát érinti, hanem a *jus gentiumnak* – mint etikai, jogi, politikai elvek rendszerének – értelmezését is. A jog nyújtotta tehát azt a megoldást, melynek talaján rendezni lehetett az államok egymás közti viszonyát, valamint az erről folytatott vita határozta meg a kor értelmiségi diskurzusait. Leti könyvének második kötetében található az olvasóknak szóló gondolatok között egy nagyon fontos mondat: „Egyszóval ez az anyag [azaz Leti könyve] megkülönbözteti a Vallást a Jogtól. [„Insomma questa materia distingue la Religione dalla Giurisdizione.” LETI (1685) II. 425.]

1685-re, Leti művének megjelenésekor már a politikai kérdésekkel foglalkozó értelmiség megtalálta a közös nyelvet, a jog nyelvét, mely egyformán elfogadhatóvá vált a különböző vallási nézetekkel rendelkező gondolkodók számára. Leti véleménye szerint Európa békéje forog kockán, ha a szükséges megkülönböztetést a vallás és a jog között nem teszik meg. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a 16-17. században az államok között feszülő ellentéteket belpolitikai, vallási és dinasztikus érdekek mozgatták. Érthető, hogy Leti – aki katolikusnak született, ám Genfben már nem gyakorolta vallását, és a francia udvar kecsegtető ajánlatát is visszautasította, mert vissza kellett volna térnie eredeti hitéhez – hosszasan értekezik vallási kérdésekről is ebben a művében. Amikor ezt megteszi, ismét érinti a jog és a vallás közötti kapcsolatot.

Dolgozatomban igyekeztem felhívni a figyelmet arra, hogy Leti eszmefuttatása, mely arra irányult, hogy szétválassza, definiálja, megmagyarázza az isteni és a pozitív jog fogalmait, annak a 17. századra egész Európát lefedő politikai gondolkodásnak a keretei közé illeszthető, melyek már a korábbi századokban jelen voltak. A keresztény népek közösségére a reformáció, elsősorban jogi szempontból tekintve a problémát, bomlasztó hatással volt. Egyre nagyobb szükség volt a teológia és a jog szétválasztására, mely igény először a diplomácia világában működő jogászok tapasztalatai alapján artikulálódott. Leti művében is központi helyen szerepelnek a követ személyét, illetve az egész diplomáciai apparátust érintő jogi problémák. Dolgozatomban tehát arra a következtetésre jutottam, hogy Leti, amikor könyve megírását elhatározta, egy olyan általánossá vált politikai diskurzusba kapcsolódott be, amelyben folyamatosan jogi dilemmák körül zajlott a vita. Az a vita, amely már tulajdonképpen a 16. századtól kezdve jelen volt, hiszen amint a diplomáciai tevékenység egyre aktívabbá vált, következésképp egyre gyakrabban merültek fel a követ személye, az általa képviselt cím, az őt megbízó uralkodót illető jogok értelmezésének problémái. Leti könyve, tehát abba a folyamatba illeszthető be, amelynek egyik jeles képviselője Alberico Gentili volt, aki szintén, egy 1584-re datálható diplomáciai konfliktus kapcsán jelentette meg könyvét, *De legationibus libri III* (Három könyv a követi tisztségről) címmel, 1587-ben pedig Erzsébet királynő kinevezte Gentilit a római jog királyi professzorának Oxfordba. Nem véletlen tehát, hogy az államok egymás közti kapcsolatát Gentili, majd Grotius, aztán Leti is, a követek személyét érintő jogi definíciók segítségével igyekeztek interpretálni. Magának Gregorio Letinek is nagyon fontos kijelentése volt az, amikor a kövekről és a követ minőségéről, természetéről (*carattere*) a következőket állította: „Ez a Szent Erekllye, ez a Dicsőséges Minősítés nem mást reprezentál, mint a Fejedelem Szuverenitását, a Fejedelem Fenségét, a Fejedelem Tekintélyét, a Fejedelem Dicsőségét: a többi dolog kiegészítés, és nem a minősítésétől, mint inkább a Jogtól és a Ceremóniától függ.”⁵

A dolgozat röviden foglalkozott az államrezon-államérdek elméletek bemutatásával. Leti, mint láttuk, tudatosan nem használta közvetlenül ezeket, a számára már elavultnak tűnő kifejezéseket. Ő az államérdek terminus helyett, már mindenütt határozottan, céltudatosan a *politika* kifejezést használta.

A könyv címében szereplő szavak: a politika, a történelem, a ceremónia, komoly tudományos megközelítést feltételeztek. Leti minden bizonnyal új olvasókat hódított meg csak azzal, hogy zseniálisan választotta meg könyvének címét. Az európai udvarok

---

⁵LETI (1685) VI. 106.

diplomáciai testületeinek tagjai is, akikkel Leti érintkezett, akikkel valamilyen kapcsolatba került, több mint valószínű, hogy rettegve az író tollától, kezükbe vették ezt a művet. Hiszen Leti mindenkinek tudtára adta, hogy nagyon sok olyan személlyel találkozott az európai diplomáciai életben, akik teljesen alkalmatlanok voltak feladatuk ellátására. Barátait és ellenségeit kényszerítette művének elolvasására ezzel az egyszerű címválasztással, s hódított meg tömegeket művei olvasására.

Amikor Leti saját tevékenységét definiálta az 1692-ben megjelent Oliver Cromwell⁶ életét bemutató könyvének előszavában, rendkívül magabiztosan és határozottan sorolta fel azokat a műfajokat, amelyeket tudatosan választott ki magának. Leti, könyveinek olvasásához maga adja meg a kulcsot. A dolgozat igyekezett ezt a logikát követve értelmezni a *Történelmi és politikai ceremónia* című könyvet. „Három típus szerint kell ennek az írónak a műveit osztályozni. Az első csoportba azok a könyvek tartoznak, amelyek szórakoztatni akarnak és a pihenés óráiban gyönyörűséget hoznak, a másodikba azok, amelyek oktatnak mindenféle téren mindenkit, akik előrejutni akarnak az udvarokban, a köztársaságokban, a politikai hivatalokban, igazságszolgáltatás vagy a kormányzati méltóságok terén. S végül vannak azok a könyvek, amelyek számukat tekintve a legmagasabbak, és amelyekre olyan embernek van nagy szüksége, aki a civil társadalomban megalapozott beszédével akar jól szerepelni.”⁷

Ezeket a gondolatokat tekinthetjük az író ars poeticájának is, hiszen itt szinte egyetlen mondatban fogalmazta meg azt a három irányt, melyet véleménye szerint, azoknak az íróknak követniük kell, akik hivatásukat komolyan vették. S, ha egy író erre a három „pillére” építette tevékenységét, akkor nagyobb eséllyel érhetette el függetlenségét, teremthette meg egzisztenciáját. Továbbá, tulajdonképpen definiálta művei célközönségét, a nyilvánosság különböző szintjeit. Hiszen ismerte az olvasók igényeit, műveltségüket vagy éppen hiányosságait, tudatosan igyekezett kielégíteni információéhségüket. Egyszóval az olvasóközönség véleményét, a közvéleményt akarta befolyásolni. Mivel a korszak politikai-katonai eseményei tálcán kínálták magukat, hogy azokat értelmezzék az értelmiségi diskurzusok, Leti nem tett mást, mint bekapcsolódott ebbe a folyamatba. A szakirodalom eddig azt a Gregorio Letit ismerte, és annak az írónak a tevékenységét ítélte meg, aki az első és az utolsó csoportba tartozó műfajban publikált. Ezért illetik Letit a „poligráf, grafomán” jelzőkkel. Ha azonban a *Történelmi és politikai ceremónia* című könyvet a Leti által felállított kategóriákon belül szeretnénk elhelyezni, akkor azt a második típusú írások közé kell sorolni, azok közé „amelyek oktatnak mindenféle téren mindenkit, akik előrejutni akarnak az

---

⁶BARCIA, (1981) 51-59.

⁷BARCIA (1981) 52.

udvarokban, a köztársaságokban, a politikai hivatalokban, igazságszolgáltatás vagy a kormányzati méltóságok terén.”⁸ Láttuk, hogy műveinek nagy részében valóban nem a politikai gondolkodó, a történész Leti mutatkozik meg. Éppen ezért volt érdekes Leti életművét, pályafutását a *Történelmi és politikai ceremónia* című művén keresztül megvizsgálni, ami után az alábbi fontos következtetéseket lehet levonni.

Az író személyisége megváltozott. 1678-ban adták ki *Boccalini Politikai mérleg* című könyvét. Ennek nem szerzője, hanem csak szerkesztője Leti. A *Történelmi és politikai ceremónia* című műve 1685-ben látta meg a napvilágot. Korábban is foglalkozott a politikai élet szereplőivel, uralkodók, pápák életével, ám egyiket sem tekinthetjük politikatörténeti szempontból olyan jelentősnek, mint ez utóbbi két írását.

Az olvasók felkészültsége és érdeklődése is folyamatosan változott. Egyre nagyobb tömegeket vonzott a politika, a diplomácia világa, az innen származó információk, hírek.

Leti ismerte a különböző társadalmi réteghez tartozó olvasók igényeit, műveltségüket vagy éppen hiányosságukat, tudatosan igyekezett kielégíteni információ-éhségüket. Elkötelezetten igyekezett az olvasóközönség véleményét, az európai közvéleményt befolyásolni. Ennek érdekében mindent megtett. Láttuk életének legfontosabb korszakai rekonstruálása során, hogy bejárta egész Európát. Kisebb-nagyobb konfliktusok árán beszerezte az összes, számára fontos információt, kapcsolati hálót szőtt, helyezkedett. Mindezek persze, - ne legyenek illúzióink- egzisztenciális szempontokat figyelembe véve voltak fontosak. Hiszen, ha nem publikált és nem volt téma, amiről meggyőzően írhatott, akkor egyszerűen a megélhetése forgott kockán. Modern értelemben véve igazi publicista volt, aki valóban a „tollából” élt meg, és valóban állandóan kockáztatott. Ebből a megközelítésből elfogadható a szakirodalom által használt fordulat, miszerint Gregorio Leti a „toll kalandora” volt. Ugyanakkor, mivel a jog világába, Európa államainak történetébe vezette be olvasóit, s mint tapasztalhattuk könyvének elemzése során, maga is részesévé vált az európai politikai diskurzusoknak, bizton állíthatjuk, hogy ez a „kalandor” valóban az európai politikatörténet részévé vált.

---

⁸BARCIA (1981) 52.

5. A kutatási téma továbbfejlesztési lehetőségei

1755-ben egy Casimiro Tempesti nevezetű egyházi személy *V. Sixtusról* írt művében Letit elmarasztalta vakmerősége, rosszindulata, perverz természete miatt, melyeket arra használt, hogy nevetségessé tegyen fontos egyházi személyeket. Ő az első, aki e mű alapján Leti stílusát Boccaccióéhoz hasonlította. További kutatásokkal az említett párhuzamot kell alátámasztani vagy megcáfolni.

Leti művében felmerül az egységes Itália képe, melyre még évszázadokat kellett várni. A bevételek, jövedelmek ismertetése után Leti bemutatja a katonai egységeket. Régióról régióra, illetve államról államra haladva elemzi a szárazföldi és a tengeri haderő állapotát. Az Itáliai-egységre vonatkozó elméletek megalkotói között nem találjuk Leti nevét. Az egységes Itáliáról szóló elméletek elemzésével és bemutatásával, további kutatásokkal kell Leti helyét ezek között megtalálni, és elhelyezni.

Gregorio Leti megítélésében tehát sokat segített az, hogy elsősorban az itáliai értelmiség társadalmi helyzetét megismertük. Letit az utókor gyakran a kései Aretinó-ként emlegette. Valóban nem véletlen a két személyiség és a két író tevékenysége közti párhuzam. Aretinót az első valódi poligráfnak tekinti a szakirodalom, Letire már a kortársak is gyanakodva tekintettek, hiszen „csak” egy *poligrafo*-t láttak benne. További, elmélyültebb kutatást igényelne Leti és Aretino életpályájának összehasonlítása és elemzése.

Az itáliai politikai gondolkodók, írók az állam működéséről szóló elemzéseinek fő iránya követhető, ha azokat az *államrezon*, *államérdek*, *politika* terminusok jelentésmódosulásának szempontjából vizsgáljuk. Több tudományterületet összefogó kutatómunka keretében lehetne ezt a kérdéskört bemutatni.

Válogatott publikációs jegyzék – a témával kapcsolatos publikációk és előadások

Könyvrészlet

Lady Mary Hamilton. La principessa ungherese / Tímea Farkis. In: Dal centro dell'Europa : Cultura a confronto fra Trieste e i Carpazi / a cura di Eszter Rónaky, Beáta Tombi. - Pécs : Imago Mundi, 2002. - 189-196. p.

Folyóiratcikk, tanulmány

Elicona / Farkis Tímea. = Nuova Corvina, (2001) 9. - 181-191. p.

L'epistolario di Szalay / Tímea K. Farkis. = Nuova Corvina, (2002) 13. - 76-80. p.

Gregorio Leti. Avventuriero della penna o/e storico. Szombathely, 2008.

L'idea della monarchia ideale Budapest/ Tímea Farkis.= Nuova Corvina (2008) 20.179-186.p.

Előadások

Konferenciák:

Come interpretare il Novecento? Una memoria per il futuro. 2000. május 8-10. Pécs, PTE BTK Olasz Tanszék.

Dal centro dell'Europa: Cultura a confronto fra Trieste e i Carpazi. 2002. szeptember. Pécs, PTE BTK Olasz Tanszék.

L'epistolario di Szalay. Italianista konferencia,. 2002. BDTF Szombathely, Olasz Tanszék.

Petrarca europeo. 2004. szeptember. PTE BTK Olasz Tanszék.

Gregorio Leti. Avventuriero della penna o/e storico. Szombathely, 2008. Italianista konferencia.

L'idea della monarchia ideale. Budapest, 2008. Reneszánsz és humanizmus Hunyadi Mátyás korában. Nemzetközi konferencia. Istituto Italiano di Cultura/Budapesti Olasz Kultúrintézet

Kutatási lehetőségek a keszthelyi Helikon könyvtárban. Az újlatin filológia aktuális kérdései a XXI. Században. Nemzetközi konferencia MTA Pécsi Területi Bizottsága. 2008.

Gregorio Leti és az írás művészete. Az újlatin filológia aktuális kérdései a XXI. Században. Nemzetközi konferencia MTA Pécsi Területi Bizottsága. 2009.

Szakmai önéletrajz

1990. Mátyás király halálának ötszázadik évfordulója alkalmából rendezett konferencia (ösztöndíjas részvétel)

1991. JPTE BTK Történelem Tanszék EU Tempus programjának keretében 6 hónap ösztöndíj Thessaloniki Arisztotelész Egyetemen

1992. Történészkonferencián ösztöndíjas, Assisiben (Studi Francescani)

1993. JPTE BTK-ról 4 hónap ösztöndíj EU Tempus program keretében (Università degli Studi di Bologna)

1996. 5 hónap MÖB kutatói ösztöndíj a Római Magyar Akadémián

1993-1994. A Kodály Zoltán Gimnázium Olasz tagozatán oktató

1993-1994. a JPTE BTL Olasz Tanszékén óraadó

1994. óta kétszeri (1997., 2004.) megszakítással (GYES) oktatók a PTE Olasz Nyelv és Irodalom Tanszéken

1994-1995. Dante Alighieri Társaság keretén belül magyar nyelv oktatása

1994-1997. Történelem olasz nyelven oktatása a Kodály Zoltán Gimnáziumban

2004. PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Középkori és koraujkori Történeti Program Kárpát-medence és szomszédos birodalmak 600 és 1700 között PhD hallgatója